

Tilburg University

Bijbelteksten in meditaties vertaald

Jacobs, J.Y.H.A.

Published in:
Boeken als bron

Publication date:
2001

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Jacobs, J. Y. H. A. (2001). Bijbelteksten in meditaties vertaald: Een populair gebruiksboek voor alle dagen van het jaar. In J. Y. H. A. Jacobs (Ed.), *Boeken als bron: Opstellen aangeboden aan dr. Marcel Gielis bij gelegenheid van zijn vijftienvigjarig dienstjubileum aan de Theologische Faculteit Tilburg. 1976-2001* (pp. 91-104). Theologische Faculteit.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Bijbelteksten in meditatie vertaald.* Een populair gebruiksboek voor alle dagen van het jaar

door Jan Jacobs

Inleiding

In januari 1948 verscheen bij uitgeverij Het Spectrum een boek dat tot 1965 nog zestienmaal zou worden herdrukt. Volgens een mededeling van de auteur uit 1981 zijn er van deze “omstreden bestseller” alleen al tussen 1948 en 1958 (in dat jaar kwam de zestiende druk op de markt) ruim 80.000 exemplaren verkocht. Daarmee is het volgens de Nijmeegse kerkhistoricus prof. dr. J. van Laarhoven na en naast de bijbel jaren lang het meest verkochte religieuze boek in Nederland geweest. De publicatie waarop hier wordt gedoeld, heet *Innerlijk leven* en heeft als ondertitel *Overwegingen voor alle dagen van het jaar*. De auteur is prof. dr. W.K. (Willem) Grossouw (1906-1990), die op het moment waarop deze bundeling van ruim 400 meditatieteksten werd gepubliceerd, Heilige Schrift doceerde aan het Bossche grootseminarie in Haaren, maar inmiddels ook de leerstoel in de exegese van het Nieuwe Testament aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen bekleedde. Op 8 oktober 1947 had hij die leerstoel officieel in bezit genomen met het uitspreken van een inaugurale rede, die getiteld was *Sint Paulus en de beschaving van zijn tijd*. Op dat moment lag *Innerlijk leven* waarin teksten van onder anderen diezelfde apostel Paulus ‘vertaald’ werden ten behoeve van het genre van de stille overweging al bij de drukker.

Dat in het kader van deze bundel over boeken en aanverwante cultuuruitingen waarvoor collega Marcel Gielis zoveel belangstelling heeft, aandacht wordt geschonken aan juist dit intussen nagenoeg geheel vergeten werk van ruim 800 dichtbedrukte pagina's, is niet omdat het in wetenschappelijk opzicht zo grensverleggend is geweest of omdat het zich van andere publicaties heeft onderscheiden op het punt van maatschappelijke relevantie. En met die kwalificatie ‘bestseller’ wordt ook niet gedoeld op een publieksboek waarmee de auteur zich in brede kring onsterfelijk heeft gemaakt. Weliswaar stelt Grossouw in zijn Woord vooraf dat hij *Innerlijk leven* bruikbaar acht voor “alle ernstige christenen die zich op het gebed willen toeleggen”, maar dat wil nog niet zeggen dat dit boek daadwerkelijk op grote schaal door gelovigen van allerlei rang en stand is gelezen en herlezen. In feite was *Innerlijk leven* toch allereerst bestemd voor een meer selecte groep van katholieke ‘beroepslezers’: priesters, mannelijke en vrouwelijke religieuzen en met name ook grootseminaristen, die in die eerste naoorlogse jaren nog in groten getale de verschillende Nederlandse priesteropleidingen bevolkten. Tijdens hun opleiding werd veel tijd ingeruimd voor een drietal vormen van verplichte gebedstraining die een vaste plaats innamen op de dagorde van elk grootseminarie: de misviering, het gezamenlijk bidden en de persoonlijke meditatie. Ten behoeve van deze laatste vorm moest *Innerlijk leven* fungeren als een eigentijdse maar

tegelijkertijd beproefde, want op bijbel en liturgie geïnspireerde gids. In zoverre werd met dit boek op het terrein van de beleving van het geloof een nieuwe richting ingeslagen. In tegenstelling tot veel bestaande meditatieboeken die vaak het karakter hadden van een methodische en praktische oefening in ascese zonder dat een relatie werd gelegd met de bronnen van het katholieke geloof, koos *Innerlijk leven* namelijk resoluut voor een bijbelse vroomheid die tegelijkertijd ook een liturgische vroomheid wilde zijn. Het Woord van God zoals neergelegd in de Schriften alsmede in de gebeden en gezangen van de liturgie, vormde het hart van deze homogene keten van beknopte, maar heldere teksten. Het staat vast dat de meerderheid van de priesterstudenten die in de jaren vijftig zijn opgeleid, zich hierdoor aangesproken heeft gevoeld en aan de hand van de in dit boek gepresenteerde 'sensus Scripturae' of Schriftbeschouwing vertrouwd is geraakt met het inwendige gebed en zo geleerd heeft iets van God te ervaren.

Voor de gemiddelde lekgelovige was deze uitgave echter toch niet zo geschikt, omdat ze als handleiding, beter gezegd als handboek ten behoeve van de dagelijkse overweging te veel, ook bijbelse 'voorkennis' vereiste. Bovendien stelde de auteur zich ook niet ten doel om gelovigen die zich op het innerlijk gebed wilden toeleggen, stap voor stap wegwijs te maken in de 'kunst' van het mediteren. Maar voor wie een zekere voorkennis bezat, beantwoordde dit gebruiksboek zonder meer aan een behoefte, omdat het zonder te breken met het beproefde genre van het boek met meditatie voor alle dagen van het - kerkelijk - jaar, in die eerste naoorlogse jaren, zoals reeds gezegd een nieuw perspectief bood op de kunst van het inwendige gebed, een kunst die al zo oud was als het christendom zelf. Het is vooral vanwege dit nieuwe perspectief dat werd aangereikt in een periode waarin de dominerende lijn in het Nederlandse katholicisme eerder conservatief en zelfs restauratief van aard was, dat dit boek nog eens onder de aandacht wordt gebracht.

De intentie van de auteur

Het ontstaan van *Innerlijk leven* is nauw verbonden met de persoonlijke levensgeschiedenis van de auteur, die op het moment waarop het boek verscheen, reeds een vooraanstaand lid van de katholieke geloofsgemeenschap in ons land was. Willem Karel Grossouw, Amsterdammer van geboorte maar opgegroeid in Den Bosch, had - na zijn zesjarige humaniora-opleiding op het Bossche kleinseminarie Beekvliet in Sint-Michielsgestel - van september 1924 tot juni 1930 filosofie en theologie gestudeerd op het grootseminarie Haaren. Na zijn priesterwijding op 14 juni 1930 zette hij zijn studie voort aan het Pauselijk Bijbelinstituut te Rome. Begin mei 1936 keerde hij in Haaren terug, nu als professor in de Heilige Schrift. Hij is er - met een onderbreking van ruim vier jaar tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen het seminarie door de bezetter was gevorderd om als gijzelaarskamp te fungeren - blijven wonen tot de zomer van 1950. Toen verhuisde hij naar Nijmegen, waar hij, zoals reeds vermeld, vanaf het begin van het academiejaar 1947-'48 Nieuwe Testament

doceerde. Zijn hoogleraarsambt bleef hij vervullen tot aan zijn emeritaat dat inging op 16 september 1977.

Grossouws eerste verblijf in Haaren stond volledig in functie van de opgang naar het Altaar Gods. In zijn autobiografie *Alles is van u. Gewijde en profane herinneringen* uit 1981 schrijft hij zelf: "Langs een hemelse ladder klom je hiërarchisch op naar het priesterschap. Daarmee ging gepaard, bij de een meer dan bij de ander, bij de boerenzonen minder, bij mij veel meer, een toenemende verinnerlijking, vergeestelijking, wereldvlucht. Bij mij mondde dit proces, jaren later, in 1948, uit in mijn meditatieboek *Innerlijk leven*" (p. 64). Getuige deze woorden lijkt de publicatie van dit boek voor de auteur zelf vanuit spiritueel oogpunt een soort eindpunt te vormen, in elk geval een mijlpaal in een geestelijke ontwikkelingsgang die vaak wordt aangeduid als de weg naar binnen, de weg van de geloofservaring en geloofsbeleving, gericht op de kerstening van de ziel. Die weg had naar Grossouws eigen overtuiging in zijn geval zelfs een enigszins mystiek karakter, getuige het feit dat de Schriftbeschouwing die aan zijn boek ten grondslag lag, mede geïnspireerd was door enerzijds de Middeleeuwse mystiek zoals wij die aantreffen bij Ruusbroec en Hadewych en anderzijds de mystieke ervaringen van Johannes van het Kruis en Teresia van Avila.

Grossouw heeft zijn *Innerlijk leven* echter niet alleen voor zichzelf en voor zijn eigen vroomheidsbeleving geschreven. Als seminarist beschikte hij zelf ook over een soort handboek bij de dagelijkse meditatie of overdenking, die vroeg in de ochtend, ná het morgengebed en vóór de Heilige Mis op de dagorde stond. In Haaren, maar ook op een groot aantal andere seminaries was daarvoor 'Avancinus' voorgeschreven. Bedoeld is het in 1665 voor het eerst verschenen boek *Vita et Doctrina Jesus Christi, ex quattuor evangelistis collecta....Sacerdotium Mediationum sylva* van de Tirolse jezuïet Nicolaus Avancini (1611-1686), dat gezien het groot aantal herdrukken en vertalingen pas echt als een 'bestseller' mag worden beschouwd, niet alleen in Italië, maar ook in Nederland. Grossouw gebruikte een Latijnse versie, die in 1907 in Sint-Michielsgestel was uitgegeven. Toen bestonden overigens ook al diverse Nederlandse vertalingen en bewerkingen, maar die kwamen in dit geval niet in aanmerking: Latijn was in deze jaren op de grootseminaries nog de 'voertaal'.

Terugblikkend op dit moraliserende en ascetische meditatieboek, waarin zo'n grote nadruk wordt gelegd op zelfverloochening, onthechting en nederigheid als praktische uitwerking van 's mensen liefde jegens God en de medemens, heeft Grossouw het ooit van de volgende vernietigende kwalificatie voorzien: "Ignatius op zijn smalst...in mijn eigen jeugd al onverteerbaar. En om daar een correctie op te geven, schreef ik *Innerlijk leven*."

Maar dat was ruim vijftien jaar later, midden in de Tweede Wereldoorlog en dus tijdens zijn tweede Haarense periode. Grossouw woonde in die jaren in Tilburg, waar heel de Haarense seminariebevolking na de inbeslagname van het seminariegebouw door de bezetter in september 1941, op uiteenlopende plekken onderdak had gevonden. Hij ontmoette zijn studenten niet alleen in het parochiehuis van de parochie van de Heilige

Theresia van Lisieux in de wijk Veldhoven, waar de lessen werden gegeven, maar ook op zijn kamer ten huize van een bevriende priester-godsdienstleraar enkele straten verderop. 'Seminarieproffen' waren immers niet alleen docent, maar hadden ook een taak als geestelijk leidsman. Met name in laatstgenoemde hoedanigheid werd Grossouw zich steeds meer bewust van de grote kloof tussen de geestelijke vorming die Avancini bood en de behoeften van zijn studenten, waaraan hij als spiritueel leider wilde voldoen. Juist zoals die studenten zag Grossouw uit naar het einde van de oorlog. Daarmee zou - zo was zijn stellige verwachting - niet alleen een politieke, maar ook een geestelijke bevrijding worden ingeluid. Die zou ook gevolgen hebben voor de katholieke geloofsbeleving. Ze zou minder moraliserend, minder devotioneel en minder ascetisch moeten worden; zich meer moeten richten op de gehele persoonlijkheid van de mens, op de mens in zijn geestelijk-lichamelijke totaliteit en dus niet alleen op diens verstand of wil, zoals Avancini deed. In de geestelijke leiding die hij in Tilburg aan zijn seminaristen gaf, anticipeerde Grossouw op deze geestelijke of spirituele bevrijding. "Aan dit 'vormingswerk' ontsproot *Innerlijk leven*." Daarom kon hij ook schrijven dat aan dit boek een pastoraal motief ten grondslag lag. De totstandkoming ervan was overigens niet een kwestie van een eenrichtingsverkeer. Het zou nooit ontstaan zijn "zonder de indirecte maar krachtdadige steun der Haarensche theologanten" zoals hij in het Woord vooraf bij de eerste druk schreef (p. 9). Die theologanten vroegen om zo'n bevrijdend spiritueel reveil. Vanuit die geest gaf Grossouw geestelijke leiding. Die geest wilde hij ook in *Innerlijk leven* vastleggen, temeer omdat hij in de eerste naoorlogse jaren tot zijn grote teleurstelling moest constateren, dat "de vrijheid waartoe wij bevrijd werden, een illusie, een triest faillissement bleek te zijn." Overigens was Grossouw er met de apostel Paulus ook van overtuigd dat echte vrijheid alleen door het geloof bewerkstelligd werd: alleen het christelijk geloof slaagde erin goden "die niet werkelijk goden zijn" (Gal. 4, 8) te ontmaskeren en de mens te genezen van zijn waan en zijn angst (woorden uit Grossouws afscheidscollege, getiteld *Paulus onder de Joden*, gehouden op 16 september 1977).

Het boek in de context van zijn tijd

Afgezien van de invloed van de persoonlijke levensgeschiedenis van de auteur is er natuurlijk ook de sociaal-culturele, inclusief kerkelijke context die een stempel heeft gedrukt op de totstandkoming van *Innerlijk leven*. Aan het slot van de vorige paragraaf werd hierop al even gezinspeeld. *Innerlijk leven* verscheen in een periode, die enerzijds werd gekenmerkt door herstel en wederopbouw en anderzijds door doorbraak en vernieuwing. Met deze met elkaar botsende typering van een decennium dat ook wel eens van de kwalificatie 'jaren van broei en bewustwording' is voorzien, wordt niet zozeer bedoeld op de veranderingen in de materiële sfeer, die zo kenmerkend waren voor een land dat de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog zo snel mogelijk ongedaan wilde maken. De aandacht gaat nu vooral

Boeken als bron

uit naar processen in de geloofsbeleving en geloofsvertolking, naar ontwikkelingen op moreel gebied en naar verschuivingen in de interconfessionele betrekkingen, in dit geval vanuit katholiek perspectief. Het project van 'herrijzend Nederland' werd immers opgestart en uitgevoerd op een verzuild fundament. Het is dan ook niet overdreven in dit verband te spreken van een deelproject van 'katholieke herleving'.

Tot dit project behoorde onder meer de publicatie door de Nederlandse bisschoppen van de - tweede - eenheidskatechismus en wel in hetzelfde jaar als waarin *Innerlijk leven* verscheen. Deze *Katechismus of christelijke leer ten gebruike van de Nederlandse bisdommen* die in de plaats kwam van een qua omvang iets bescheidener katechismusboekje uit 1910, werd gekenmerkt door een oriëntatie die, sterker dan bij eerdere Nederlandse katechismi het geval was, christocentrisch van aard was. Opmerkelijk was ook de opname van een, zij het beperkt aantal bijbelcitaten ter onderbouwing van het antwoord op een bepaalde katechismusvraag.

In het kader van de bestrijding van de morele ontredde in ons land, gevolg van de Tweede Wereldoorlog en nog versterkt door de naoorlogse bevrijdingsroes, startte de Landelijke Leiding van de Katholieke Actie in december 1947 met een reeks initiatieven die erop gericht waren het beroepsleven te kerstenen en wel vanuit de overtuiging, dat er eigenlijk geen scheiding mocht bestaan tussen de godsdienst en het profane leven. Eerder al had diezelfde Landelijke Leiding enkele andere activiteiten ontwikkeld met de bedoeling zo bij te dragen aan de 'geestelijke opbouw' van Nederland. Daartoe behoorden de publicatie - eind 1946 - van de brochure *Wat mankeert Nederland? Rapport eener enquête over den huidige toestand van het gezins- en volksleven in Nederland* en het landelijke jaarprogramma van de Katholieke Actie voor het jaar 1947-1948, dat getiteld was 'Reddend Christendom'. Hierin werd erop gewezen, dat Nederland "niet voldoende theo-centrisch" was. Om het tij te keren moest zo snel mogelijk met een geestelijk saneringsplan worden begonnen. Daartoe trachtte de Katholieke Actie allerlei groeperingen en instituties te mobiliseren. De beroepskerstening fungeerde daarbij als een van de middelen.

Verder werd in 1948 de - oecumenische - St. Willibrord Vereniging opgericht met als doel de katholieke kerk te dienen in haar werk van kerstening en hereniging. Deze vereniging kwam in de plaats van de sedert 1904 bestaande Apologetische Vereniging Petrus Canisius, die de voorbije jaren op verschillende manieren op de bres had gestaan voor de katholieke geloofsverdediging tegenover het protestantisme dat door een groot aantal katholieken werd beschouwd als een bondgenoot van het moderne heidendom. De St. Willibrord Vereniging stelde zich echter op een ander standpunt: zij zag in de Reformatie juist een geestverwant bij de bestrijding van het atheïsme. Daarom spande zij zich in contacten tot stand te brengen tussen priesters en predikanten van hervormde en gereformeerde signatuur. Dat gebeurde vooral via zogeheten gesprekskringen Rome-Reformatie.

En tenslotte kan nog gewezen worden op de verschijning van een nieuwe Nederlandse vertaling van het eerder genoemde meditatieboek van Nicolaus Avancini in de zomer van

1947. De vertaler, de Maastrichtse kapelaan W. van Bommel, had zich vrij precies aan het origineel gehouden. Hij had alleen aan sommige onderdelen die enkel op priesters en religieuzen van toepassing waren, een meer algemene betekenis gegeven, zodat ook leken met alle meditaties hun voordeel konden doen. Bij die leken dacht hij vooral aan leden van de Katholieke Actie, voor wie naar zijn mening een grote rol was weggelegd bij de vestiging van het Rijk van Christus in de wereld. Om die taak goed te kunnen vervullen moesten zij Christus' leer en leven niet alleen kennen, maar ook doorleven. En daarvoor was 'Avancinus' bij uitstek geschikt, aldus in elk geval de jezuïet prof. dr. J. Tesser, die de nieuwe vertaling van een lovend voorwoord had voorzien.

Ten aanzien van elk van deze gebeurtenissen kan men zich afvragen, of en in hoeverre die nu eerder dat proces van herstel en wederopbouw belichaamde óf een uitdrukking vormde van die door een aantal open geesten zozeer gewenste doorbraak en vernieuwing. Die vraag kan men zich ook stellen ten aanzien van *Innerlijk leven* dat ook deel uitmaakte van dat project van 'katholieke herleving'. Welnu, *Innerlijk leven* staat ondubbelzinnig in die beweging van doorbraak en vernieuwing en wel op het terrein van de 'toegepaste' theologie: de spiritualiteitsbeleving. Dat blijkt duidelijk uit de wijze waarop Grossouw gebruik maakt van de oerbronnen van het christelijk leven: de Heilige Schrift en met name dan de Psalmen en de brieven van Paulus, de Kerkvaders en de aloude gebeden van de liturgie van de dag.

De spiritualiteit van het boek

De verschijning van *Innerlijk leven* in 1948 betekende niet dat Grossouw voortaan zijn aandacht volledig op andere zaken kon richten. Omdat er zoveel vraag was naar het boek, moest het in een kort tijdsbestek een aantal malen worden herdrukt. Bij elke nieuwe editie moest de auteur zich de vraag stellen, of en zo ja waar - afgezien van de geconstateerde drukfouten - verbeteringen moesten worden aangebracht. Aanvankelijk bleven de wijzigingen naar hun aantal en omvang gering. Pas ten behoeve van de zesde druk die in het voorjaar van 1951 verscheen, is de gehele tekst grondig herzien. De ascetische retoriek die nog in de eerdere versies her en der doorklonk, werd nu geheel geschrapt. En datzelfde gold voor de zinsneden die zweemden naar eenzijdigheid en rigorisme. Daarmee veranderde het boek echter nog niet van karakter. Aan de oorspronkelijke vorm: een reeks meditatieve teksten van gemiddeld twee pagina's per dag, die aansloten bij de gang van het kerkelijk jaar en als hulpmiddel fungeerden ten behoeve van een stille overweging van 30 à 45 minuten aan het begin van elke nieuwe dag, is de auteur in alle latere drukken blijven vasthouden.

Aan die ononderbroken keten van meditatieve teksten lag een bepaalde visie op spiritualiteit ten grondslag, waaraan Grossouw eveneens altijd trouw is gebleven. Hij heeft die visie het scherpst verwoord in een rede die hij heeft gehouden op het elfde weekend van de katholieke doorbraakbeweging 'Te Elfder Ure' op 20 en 21 september 1952 in Oosterbeek. De redactie van de *Cahiers Te Elfder Ure* heeft de tekst zonder verdere

wijzigingen als brochure uitgegeven en daarbij ook de oorspronkelijke, door de inleider enigszins betreurde, want hem opgelegde titel 'Katholiek reveil en spiritualiteit' gehandhaafd.

Grossouw stelde zich in dit betoog op het anno 2001 weinig verrassende standpunt, dat "de christelijke spiritualiteit, bij alle behoud van de kern, aan wisseling, aan nuancering onderhevig" was. Daarbij omschreef hij 'spiritualiteit' als "de belevingswijze van het geloof; de op de voorgrond tredende tendenties, de hoofdrichtingen en de voornaamste kwaliteiten, die het geestelijk leven in een bepaalde tijd, in een bepaalde maatschappij, in een kloosterorde enz. kenmerken, het geestelijk klimaat van het katholicisme als beleving" ('Katholiek reveil', p. 16-17). Verschuivingen in die belevingswijze werden veroorzaakt door een combinatie van deels binnenkerkelijke, deels buitenkerkelijke factoren.

Tijdens het interbellum hadden zich binnen de katholieke kerk verschillende, deels met elkaar samenhangende vernieuwingsbewegingen ontwikkeld. Grossouw spreekt achtereenvolgens van een liturgische, een eucharistische, een oecumenische, een bijbelse en een missionaire beweging. Deze bewegingen, die zich in andere landen soms sterker manifesteerden dan in Nederland, hadden volgens hem alle in meer of mindere mate invloed uitgeoefend op de spiritualiteitsbeleving: "Zij wordt sterk liturgisch en sacramenteel gekleurd, remedie tegen de individualistische en jansenistische smetten van de vorige periode. De missie en de oecumenische beweging verbreken de enge geslotenheid. De belangstelling voor de liturgie en de Schrift schenkt een nieuwe bezinning op de Openbaring en de primaire bronnen der spiritualiteit."

In de loop van de twintigste eeuw hadden zich echter ook in de samenleving ontwikkelingen voorgedaan, die de belevingswijze van het geloof niet onberoerd hadden gelaten. Grossouw noemt er drie: de bewustwording en emancipatie der arbeidende massa's, de onthutsende ervaring van twee wereldoorlogen en de dreiging van nieuwe oorlogsellende en een hieruit voortgekomen nieuwe bestaanservaring of zelfbesef, gekenmerkt door "een steeds verder schrijdende irrationalisering." Ook deze ontwikkelingen werkten door op het terrein van de spiritualiteit: "Het zondebesef heeft, althans bij de geestelijk ontwaakte katholieken, een heel andere beleving gekregen. Men voelt zich solidair met de zonde der mensheid en tevens bekommert men zich minder om de kwantitatieve beoordeling van zijn eigen zondige daden en van die van anderen... Het ideaal van de christelijke volmaaktheid is minder volstrekt en abstract en meer reëel geworden; men gebruikt trouwens de term 'volmaaktheid' niet zo gemakkelijk meer. Tegelijk met het besef van eigen zedelijk onvermogen is dat van de almacht der goddelijke genade krachtig gegroeid... De moderne mens ervaart zichzelf als een totaliteit, als een zinnelijk-geestelijk geheel. Het is hem onmogelijk geworden met afzonderlijke vermogens, geheugen, verstand, wil en 'gevoelens' te opereren... Meer dan vroeger constateren wij in de spiritualiteit een bewust zoeken van de kern, een bezinning op de bronnen, een betrachten van het eigenlijke, dat men kan redden uit de wereldbrand, die de franjes en de luxe reeds lang heeft verteerd."

De moderne of eigentijdse spiritualiteit die hiervan het resultaat was, werd aldus Grossouw gekenmerkt door een drietal tendenties. Dat was allereerst de bijbels-liturgische inspiratie. Grossouw achtte die daarom zo waardevol, omdat het liturgische leven voor hem eucharistisch en missionair was; omdat de Schrift het meest tot zijn recht kwam in en door de eredienst; en omdat de liturgie, die grotendeels van vóór de Reformatie dateerde, van grote oecumenische waarde was. Vervolgens was er het apostolisch getuigen voor het evangelie in de wereld, dat elke christen die Jezus Christus wilde navolgen, eigen was. En tenslotte was er een verhoogd gemeenschapsgevoel, een besef van solidariteit, dat boven alle afzonderlijke stromingen van geestelijk leven in de kerk uitging en dat aan de spiritualiteit een sterk sociale inslag gaf.

Aan het begin van dit opstel werd vermeld dat Grossouw zijn boek ooit getypeerd heeft als “een omstreden bestseller.” Aanvankelijk was dat omstreden karakter nog zeer bescheiden: het bestond alleen daarin, dat met dit boek een alternatief werd aangereikt voor ‘Avancinus’, overigens zonder dat dit klassieke werk openlijk door Grossouw werd afgefallen of bekritiseerd. Dit laatste gebeurde echter wel in de hierboven besproken rede tijdens de bijeenkomst van ‘Te Elfder Ure’, zij het dat ook nu Avancini zelf niet genoemd werd. Grossouw laat het bij de opmerking, dat de grote, vooral maatschappelijke veranderingen van de eerste helft van de twintigste eeuw hadden geleid tot een “afkeer van ouderwets geachte ascetische methoden, met name van de methodische meditatie, het systematische gewetensonderzoek en de op de *Geestelijke Oefeningen* van Ignatius gebaseerde retraites. Wat men bewust of onbewust in deze en soortgelijke geestelijke oefeningen verwerpt, is een atomistische, individualistische en intellectualistische mensopvatting, die hierin gemakkelijk tot uiting kan komen of voedsel vinden...”

In jezuïetenmilieus kwam deze inderdaad weinig tactische en misschien ook niet helemaal correcte constatering hard aan, getuige de scherpe reactie van de filosoof prof. dr. J.H. Nota s.j. in het tijdschrift *Streven* dat vanuit zijn orde werd uitgegeven. Hierin typeerde hij Grossouws betoog als “een emotioneel, wetenschappelijk onverantwoord verhaal”, waarin de spiritualiteit niet werd vernieuwd, maar een rem werd gezet op de liefde tot Christus in dit land. Dat nu was weer een te massieve desavouering van de auteur van *Innerlijk leven*, een boek waarin de persoonlijke liefde tot Christus op elke pagina werd uitgezegd en vormgegeven. Een gevolg van een en ander was dat *Innerlijk leven* voortaan tegenover ‘Avancinus’ kwam te staan. Sommigen zagen er zelfs een concurrent van Ignatius’ *Geestelijke Oefeningen* in. Dát maakte het boek pas echt omstreden. Van geheel andere orde was een gebeurtenis, die jaren later plaatsvond. In 1969 werd bekend dat Grossouw voornemens was in het huwelijk te treden en wel met een vrouw, die ruim dertig jaar jonger was dan hij. Voor een aantal, vooral vrouwelijke religieuzen betekende dit dat *Innerlijk leven* zijn geloofwaardigheid en dus zijn bruikbaarheid als meditatieboek van de ene op de andere dag kwijt was.

***Innerlijk leven* als gebruiksboek**

Een boek kan op uiteenlopende wijzen voor het voetlicht worden gebracht en van commentaar worden voorzien. Men kan aandacht schenken aan de ontstaansgeschiedenis, de ontvangst en de verdere lotgevallen van het werk, waarbij ook de wijzigingen worden betrokken, die de auteur in de navolgende edities heeft aangebracht. Ingegaan kan worden op de bronnen waaruit de schrijver heeft geput: welke auteurs haalt hij aan en uit welke werken zijn die citaten afkomstig? Men kan ook de behandelde themata aan de orde stellen en zich de vraag stellen of deze thema's specifiek zijn voor de auteur of eerder passen bij de tijdgeest waarvan hij of zij een exponent is. En men kan het betrokken werk bezien en beoordelen vanuit het eigen karakter van het genre waarvan het een specimen is.

In de voorgaande paragrafen zijn in verband met het hier besproken boek reeds diverse elementen, behorende bij een of meer van de zo juist aangestipte punten aan de orde gekomen. Zo werd er op gewezen dat *Innerlijk leven* doordrenkt is van een bijbelse en liturgische vroomheid. Die bijbelse oriëntatie blijkt niet alleen uit het groot aantal aanhalingen uit Oude en vooral Nieuwe Testament, maar vooral uit het feit dat die citaten zo naadloos overlopen in Grossouws eigen bespiegelingen, overigens zonder dat de indruk ontstaat dat deze bijbelteksten gebruikt worden om het betoog te staven. Meestal is het omgekeerde het geval: Schriftcitaten, vaak ontleend aan het evangelie van de voorbije zondag, vormen het uitgangspunt voor een meditatieve beschouwing die het karakter heeft van een spirituele interpretatie van de betreffende perikoop. Op die manier wil de auteur de lezer het evangelie in meer geestelijke zin doen verstaan. Om de liturgische oriëntatie van de aangereikte vroomheid(soefening) te onderstrepen put Grossouw regelmatig uit de "de schatten die het romeinse missaal onder zijn sobere en ingehouden bewoordingen bijna verbergt" (uit overweging 331). Daarbij gaat het niet alleen om wisselende teksten als oraties, offertoria en communiezangen, maar ook om de vaste gebeden rond offerande en consecratie. Daarnaast probeert hij in diverse overwegingen te voorkomen dat "het offer van de dagelijkse heilige mis" verwordt tot een sleur: "In de mis dalen de engelen op aarde en stijgen de mensen ten hemel" (uit overweging 269).

Ook werd al gerefereerd aan de invloed van de Nederlandse mystiek uit de Middeleeuwen en de Spaanse mystiek uit de zestiende eeuw. Belangrijker nog is het stempel dat de Kerkvaders op dit boek hebben gedrukt. Grossouw blijkt met name schatplichtig te zijn aan Augustinus. De 'Doctor gratiae' wordt - in de laatst verschenen druk uit 1965 - in niet minder dan vijftientig meditatieën aangehaald, overigens in veel gevallen zonder exacte bronvermelding, een manco waarop wij bij Grossouw vaker stoten. Verder komt Gregorius de Grote een tiental keren voor, onder meer met citaten die ontleend zijn aan zijn talrijke *Homiliae*, en Ambrosius achtmaal. Van de Middeleeuwse kerkleraren worden met name Thomas van Aquino en Bonaventura aangehaald. Uit diezelfde tijd treffen wij terloops nog enkele citaten aan, ontleend aan Franciscus van Assisi. Vermeldenswaard, maar gezien

Grossouws belezenheid en gevoel voor literatuur niet echt opmerkelijk, zijn tenslotte de citaten, ontleend aan publicaties van zulke uiteenlopende literaire auteurs als Léon Bloy, Dostojewski, Johan Huizinga, Aldous Huxley, Henriëtte Roland Holst, Thornton Wilder en Karel v.d. Woestijne.

Van de themata die zeer geregeld in het boek aan de orde komen, kan met name gewezen worden op het gebed in zijn verschillende varianten; het geloof als basis voor het gebed; de liefde: tot God, tot Christus en de naaste; het karakter van het christelijk leven dat gekenmerkt moet worden door een grote openheid voor het vrije initiatief van God; en de rol van de kerk en de door haar gekoesterde sacramenten, met name de eucharistie. In de lijn van Grossouws hierboven beschreven betoog op de 'Te Elfder Ure'-bijeenkomst heeft een aantal overwegingen over het Rijk Gods, de kerk en de verantwoordelijkheid van de christen mede ten doel gemeenschapszin en apostolische gezindheid aan te kweken.

Uit de wijze, waarop deze thema's aan de orde worden gesteld, kan afgeleid worden dat *Innerlijk leven* inderdaad een gebruikboek is geweest; een boek om dag in dag uit ter hand te nemen. Daarbij kon de gebruiker de voor de betreffende dag aangereikte meditatieve overweging vrijwel altijd betrekken op een of meer van de bijbelse en liturgische teksten zoals die gelezen en gebeden werden in de zogeheten communiteitsmis die in veel kloosters en seminaries aansluitend op de meditatie werd gevierd.

Enkele opmerkingen bij wijze van conclusie

Innerlijk leven werd ruim vijftig jaar geleden geschreven. Na de zeventiende druk die verscheen in 1965, is er nooit meer een herdruk op de markt gekomen. Wanneer wij het boek nu, anno 2001 ter hand nemen, valt op hoe "kringgebonden" (de term is van Kees Fens en dateert al uit 1977) de door Grossouw gebezigde taal eigenlijk is. Het is een taal die zonder meer past bij het eerder aangeduide project van 'katholieke herleving', zoals dat na afloop van de Tweede Wereldoorlog in ons land onder leiding van de bisschoppen werd opgestart en doorgevoerd. Daarmee werd in feite een herstel beoogd van het *Rijke Roomsche leven* waarin - naar de woorden van de kerkhistoricus dr. J. Bots - het geestelijk en kerkelijk leven bloeide met "een tropische vitaliteit". Die vitaliteit moest zo snel mogelijk terugkeren. Alleen zo kon een dam opgeworpen worden tegen het goddeloze communisme. Op datzelfde moment begon een klein aantal leden van het katholieke volksdeel zich echter al los te maken van dat *Rijke Roomsche Leven*, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de oprichting van de Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid in 1946. Ook bepaalde activiteiten van de in 1948 opgerichte St. Willibrord Vereniging gaven gestalte aan dat 'doorbraak'-denken. Qua visie maakte *Innerlijk leven*, zoals reeds gezegd, eveneens deel uit van die geest van doorbraak en vernieuwing. Dat gold echter niet voor de talige vorm waarin die vernieuwing was gegoten. In dat opzicht draagt het boek, zeker in zijn oudste drukken nog de sporen van het gesloten en tromfantelijke rooms-katholicisme van vóór de Tweede

Boeken als bron

Wereldoorlog. Misschien verklaart dit, waarom de Nijmeegse hoogleraar Kees Waaijman dit meditatieboek in zijn kort geleden verschenen standaardwerk *Spiritualiteit. Vormen, Grondslagen, Methoden* onbesproken laat. Mijns inziens enigszins ten onrechte. *Innerlijk leven* heeft gedurende ruim vijftien jaar een rol gespeeld in het naoorlogse bewustwordingsproces van in elk geval een deel van de Nederlandse katholieken, zij het binnen een duidelijk afgegrensd domein: dat van de spiritualiteit.

Op het moment dat het besef van 'Roomsen dat zijn wij' heel massief geconfronteerd begon te worden met het proces van differentiatie, secularisatie en individualisering dat zo kenmerkend was voor de periode na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), werd *Innerlijk leven* echter in de boekenkast gezet. De door contemplatie gevoede intern-katholieke gemeenschapszin waarvan het boek blijk gaf, sprak nu niet meer aan. In de plaats daarvan manifesteerde zich ook bij veel katholieken een maatschappijbetrokken activisme, gebaseerd op een heel ander, veel pragmatischer gemeenschapsdenken. Dit activisme drong, zij in een meer aangepaste vorm ook door in de wereld van de religieuzen. Veel mannelijke en vrouwelijke religieuzen verlieten na medio jaren zestig de grote kloostercommunities om alleen of in kleine leefgroepen te gaan wonen. Omdat een aantal van hen ook in het eigen levensonderhoud wilde voorzien en een baan 'in de wereld' zocht, kwam de tot dan toe zo gekoesterde, maar soms ook als een zware last ervaren verplichting van de dagelijkse gezamenlijke meditatie onder druk te staan.

En dan was er nog de opheffing van de afzonderlijke grootseminaries in de jaren 1964-'67. In de plaats daarvan ontstond naast de theologische faculteit te Nijmegen een beperkt aantal katholieke theologische hogescholen - in Amsterdam, Eindhoven, Heerlen, Tilburg en Utrecht - met een groter aantal leefgemeenschappen van priesterstudenten daaromheen. In de vaak weinig gedetailleerde dagorde van die leefgroepen, waarvan de meeste overigens niet lang bestaan hebben, werd nauwelijks nog tijd vrijgemaakt voor gezamenlijk en individueel gebed. Dit werd aan ieders eigen verantwoordelijkheid overgelaten. Ook dat paste bij de tijdgeest die al eerder ook in de seminaries was doorgedrongen. Zo was bisschop Bluysen van 's-Hertogenbosch reeds in mei 1965 accoord gegaan met een nieuwe dagorde ten behoeve van zijn grootseminarie in Haaren. In dit reglement werd geen vaste en voor alle studenten verplichte tijd meer vrijgehouden voor de dagelijkse meditatie. Waarschijnlijk is het op andere seminaries niet veel anders gegaan. Voor een boek dat in feite functioneerde bij de gratie van de beschikbaarheid van een vaste, dagelijks terugkerende tijdsspanne van 30 à 45 minuten, was dit funest. Vanaf omstreeks 1970 raakte *Innerlijk leven* in onbruik en in vergetelheid.

Driemaal nadien is dit boek - zij het voor even en bijna terloops - nog eens in de herinnering teruggeroepen. Dat was allereerst bij gelegenheid van het afscheid van Grossouw als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen in 1977; vervolgens naar aanleiding van de publiciteit rond de verschijning van zijn autobiografie *Alles is van u* in 1981; en tenslotte in diverse herdenkingsartikelen bij gelegenheid van zijn overlijden op

22 mei 1990. Geen van deze gebeurtenissen had echter met het boek zelf vandoen. Dat er ook inhoudelijke redenen kunnen zijn om *Innerlijk leven* als zodanig aan de orde te stellen, is - naar ik hoop - met dit opstel voldoende aangetoond.

* De titel van dit opstel is ontleend aan de titel van een van de bijdragen in de bundel, die verscheen bij gelegenheid van het afscheid van Grossouw als hoogleraar in Nijmegen. Het betreft: B.M.F. van Iersel, 'Bijbelverhalen in preken vertaald', in: B.M.F. van Iersel, M. de Jonge en J. Nelis, (red.), *Van taal tot taal. Opstellen over het vertalen van de Schriften aangeboden aan prof. dr. W.K. Grossouw bij diens afscheid van de Nijmeegse Universiteit*, Baarn, 1977.

Gedrukte bronnen:

- W. Grossouw, *Innerlijk leven. Overwegingen voor alle dagen van het jaar*, Utrecht-Brussel, 1948 (eerste druk). Van dit boek zijn ook de zesde druk (uit 1951) en de zeventiende druk (uit 1965) geraadpleegd.
- W.K. Grossouw, *Bijbelse vroomheid. Beschouwingen over de spiritualiteit van het Nieuwe Testament*, Utrecht-Antwerpen, 1954.
- W.K. Grossouw, 'Katholiek reveil en spiritualiteit', in: *Cahiers Te Elfder Ure*, nr. 2: *Katholiek reveil en spiritualiteit - Grensproblemen*, 1952.
- W.K. Grossouw, *Een overlevende uit de voortijd. Spirituele beschouwingen*, Roermond-Hilversum, 1967. De rede 'Katholiek reveil en spiritualiteit' is hierin ook opgenomen.
- 'Gesprek met Prof. Dr. W.K. Grossouw', in: G. Puchinger, *Christen en secularisatie*, Delft, 1968, p. 107-138.
- W.K. Grossouw, 'Dertig jaar bevrijd', in: *Elseviers Weekblad*, 3 mei 1975.
- W.K. Grossouw, *Paulus onder de Joden. Afscheidscollege gegeven op vrijdag 16 september 1977*, Nijmegen, 1977.
- Willem Grossouw, *Alles is van u. Gewijde en profane herinneringen*, Baarn, 1981. Aan het slot is het artikel 'Grossouw kiest voor vrijheid' afgedrukt, dat Kees Fens op 22 september 1977 in *De Volkskrant* publiceerde.

Literatuur:

- Nic. Avancinus, *Vita et Doctrina Jesu Christi, ex quattuor evangelistis collecta-Sacerdotium Meditationum Sylva*, Gestel St. Michaëlis, 1907.
- Nic. Avancinus, *Het leven en de leer van Onze Heer Jezus Christus volgens de vier Evangelien. Meditatiestof voor iedere dag van het kerkelijk jaar*, 's-Hertogenbosch, 1947.

Boeken als bron

- J. Bots, 'Zestig jaar catholicisme in Nederland', in: *De Rots* 11(1981), nr. 7/8.
- P. de Haan, *Van volgzame elitestrijder tot kritische gelovige. Geschiedenis van de Katholieke Actie* (1934-1966), Nijmegen, 1994.
- J. van Laarhoven, 'Uit de overlevering van een overlevende', in: B.M.F. van Iersel e.a. (red.), *Van taal tot taal. Opstellen over het vertalen van de Schriften*, Baarn, 1977, p. 125-146.
- J.H. Nota, 'Een nieuwe Nederlandse spiritualiteit?', in: *Streven* 20 (oktober 1952-maart 1953), p. 357-363.
- G. Smit, 'De Kerk en de vrijheid', in: *Roeping* 29 (1952/'53), p. 81-88.
- K. Waaijman, *Spiritualiteit. Vormen, Grondslagen, Methoden*, Gent-Kampen, 2000.